

Existuje právo svobodné volby?

Roman Cardal

1. Život pod ochranou práv

Pro dnešního západního člověka je samozřejmé, že mu náleží určitá práva, která pro sebe může nárokovat. Právní nárok jde ruku v ruce s povinností – ostatní ho musí respektovat, mají povinnost ho uznat a zařídít své jednání v souladu s ním. Pokud tak neučiní, jejich postoj představuje útok na jeho nositele, na jeho osobu, život, majetek atd. Nejzákladnější práva tak představují jakýsi ochranný štít, jehož prolomení ohrožuje člověka v jeho samotné podstatě. Jakmile tedy k něčemu takovému dojde, budí to pochopitelné rozhořčení. Vášnivá reakce proti porušovatelům práv se zdá být ospravedlněna jejich nepostradatelností pro autentický rozvrh lidské existence.

V poslední době si stále více zvykáme na otevřené protesty lidí proti omezování jejich práv a svobod. V zahraničí i u nás jsou stále častěji pořádány více či méně masové demonstrace, jejichž účastníci dávají ostře najevo svoji nespokojenost s postupem vlády.¹ V tom se ukazuje, že lidé jasně rozlišují mezi legitimními a nelegitimními nároky. Jestliže v nějaké důležité věci vydá politická autorita zákon, který nebyl přesvědčivě odůvodněn, nelze očekávat, že se mu občané bez problému podřídí. Existuje-li povinnost podrobovat se zákonům dané země, znamená to, že její vláda má právo zákony vydávat. Ne každé právo je však nárokováno oprávněně. Vznášet právo a také ho skutečně mít, není rozhodně jedno a to samé. Toto triviální rozlišení se nezdědka ztrácí ze zřetele, neboť halasné prosazování práv pro něj neponechává žádný prostor. Jestliže však nejsou vznášené nároky korigovány kritickou pochybností o jejich přijatelnosti, může to mít fatální důsledky.

2. Nemožnost rekuru k vědě

Odkaz k nedávným nepokojům v polských ulicích nás přivádí k tématu, nad nímž bychom se zde chtěli zamyslet. Skutečně existuje nějaké právo ženy na potrat? Kde nalézt odpověď na tuto otázku? Je vyhrazena pouze odborníkům? Pokud ano, jakým? Lékařům? Právníkům? Demografům? Anebo se k problému mohou vyjadřovat všichni lidé nezávisle na svém vzdělání? Kdo v této věci si může nárokovat nezpochybnitelnou kompetenci? Nezaujatý pohled nám ukazuje, že na tomto poli nepanuje žádná shoda ani mezi odborníky.² Někteří z nich právo žen na potrat podporují, jiní naopak jeho existenci zpochybňují. Toto zjištění by nemělo zůstat bez důsledků pro naše hodnocení situace.

¹ Média provádějí informační selekci, což vysvětluje, proč nejsou všechny projevy nesouhlasu občanů hodné stejné pozornosti. Například nedávným událostem v Polsku se věnovaly se značnou intenzitou: „Ženy v Polsku prakticky ztratily možnost jít na potrat. Tamní ústavní soud totiž dospěl k závěru, že umělé ukončení těhotenství kvůli vývojovým vadám plodu porušuje ústavu. Ve středu předložil písemné odůvodnění svého verdiktu, a to bylo ihned zveřejněno v oficiální Sbírce zákonů. Stovky lidí vyšly do ulic, aby protestovaly proti tomuto rozhodnutí, verdikt je ale nezvratný“ (<https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/clanek/polsky-soud-zakazal-potravy-i-kdyz-je-plod-poskozeny-lide-vysli-do-ulic-40349251>).

² „Potraty mají v dnešní odborné diskusi velmi schopné a rozhodné zastánce i odpůrce. Mezi zastánce potratů patří třeba filosofové Peter Singer, Michael Tooley či v nedávné době David Boonin, zatímco do řad odpůrců můžeme zařadit myslitel, e jako je John Finnis, Christopher Kaczor či Robert P. George“ (David ČERNÝ, <https://www.reflex.cz/clanek/zpravy/54347/existuje-u-zen-pravo-na-potrat-je-to-k-zamysleni.html>).

V debatách o potratech dochází často k apelům na vědu. Jedna z argumentačních strategií poukazuje na to, že odpůrci potratů uvízli svou myslí ve středověku, a proto chtějí společnosti vnutit postoj založený v obskurních náboženských motivech. Staví proti nim osvícené stanovisko moderního člověka, který se orientuje podle nejnovějších vědeckých poznatků. Domnívají se, že díky vědeckému pokroku bylo lidské rozhodování zbaveno staré náboženské a moralistní zátěže, a proto již nelze v otázce potratů uplatňovat neobhajitelné předsudky. Svoboda volby se tak může uskutečňovat v mnohem širším horizontu, než tomu bylo v minulosti. Uvedená „argumentace“ je ale nedostatečná. O jaké vědě se v ní mluví? Vždyť zrovna ve vztahu k problematice potratů neexistuje žádné jednoznačné vědecké stanovisko, které by mělo zavazovat každého rozumně myslícího člověka. Jednotlivé pozice vědců zde naopak stojí v nesmiřitelném protikladu. Jaký důvěryhodný arbitr tedy rozhodne, která strana má pravdu a která nikoliv? Posuneme-li se z roviny aktivistického prosazování „práv“ do roviny žádoucí kritické reflexe, jsme nuceni odložit jednostrannou angažovanost, zbytnělé sebevědomí a agresivitu, s nimiž aktivisté vystupují při propagaci svých názorů. Tato důležitá poznámka se týká obou stran sporu. Pouhé uplatňování nároků na potrat či na jeho zákaz není dostatečné. Je třeba předložit legitimizující důvody pro jednu či druhou alternativu. Kde je však hledat, když na kýženou názorovou shodu nenarážíme ani v odborných kruzích? Ukazuje se, že celá diskuze, ať se odvíjí jakýmkoli směrem, musí nevyhnutelně skončit ve slepé uličce.

3. Ideologické zaujetí jako náhrada vědeckosti

Z řečeného se zdá, že plyne závěr, že každý další příspěvek k tomuto tématu bude jen vyjádřením osobní sympatie jeho autora, kterou se zařadí k zastáncům, či odpůrcům potratů. Všechny jím uvedené „důkazy“ budou moci být neutralizovány sérií „proti-důkazů“. Diskuze se tak neposune ani o krok dál, a jediné, co zbude po veškeré „argumentační“ palbě na pozice protivníků, bude pouhá osobní preference jedné ze dvou alternativ, přes níž bude přehozen háv „vědecké serióznosti“. Oklikou přes „vědu“, a pod jejím pláštíkem se tak opět skončí u angažovaného aktivismu pro, či proti potratům. Kritická úvaha nepřipouští, že by za těchto okolností bylo racionální přiklonit se k jednomu ze znesvářených táborů. Neboť jsou oba obsazeny lidmi s různými osobními preferencemi. Základní logika ale říká, že dvě preference, nakolik jsou pouhými preferencemi, jsou stejně hodnotné. Proč vyhláshovat loajalitu jen k jedné straně, a vymezovat se vůči té druhé? Vždyť tatáž logika ukazuje, že i ta nejvíce protikladná stanoviska jsou vlastně zaměnitelná, poněvadž jsou obě stejně nepodložená a neodůvodněná. Žádné z nich nemůže nárokovat větší stupeň vědeckosti a objektivní upřednostnitelnosti.

Je-li situace taková, jak jsme ji právě popsali, ztrácí se veškerá naděje na vybřednutí z ideologické předsudečnosti, do níž zapadlo myšlení zastánců i odpůrců potratů? Vzhledem ke kontextu současného myšlení je naplnění této naděje v nedohlednu. Jednu věc je nicméně možné učinit okamžitě, a je nepochybné, že se jedná o dosti naléhavou záležitost. Když se rohlédneme po současném mediálním prostoru, vidíme, že se nepodobá kolbišti, na němž by se odehrávaly zápasy podle spravedlivých pravidel. Zastáncům potratů jsou v nich poskytovány větší výhody ve srovnání s těmi, kdo se proti nim vymezují. Nespravedlnost tohoto přístupu spočívá v zakrývání nedostatků pro-potratového stanoviska. Z oficiálních médií nikdy nezazní, že i ono je neseno jen a pouze ideologickými motivy. Kdyby se připustila opravdu otevřená diskuze ohledně založenosti a přijatelnosti pro-potratové agendy, objevily by se okamžitě další nepříjemné souvislosti. Pokud se totiž prosazuje cokoliv z ideologických důvodů, vzniká podezření, že se jedná o maskovací strategii, jejíž cíle mají zůstat veřejnosti skryty. Ušlechtilý humanistický náter aktivistické rétoriky by náhle opadl a před našimi zraky by se zjevilo něco, co už s humanismem nemá příliš společného.

Zastánci potratů a práva žen na něj se jako k poslední baště utíkají ke svobodě člověka. Ta se zdá být nedobytná, protože odmítnutí práva na potrat se okamžitě odrazí poukazem na její neslučitelnost se svobodnou volbou, bez níž je autentický lidský život nemyslitelný. Jde o strategicky dobře promyšlený tah, neboť prezentace práva na potrat v podobě boje za svobodu ženy staví jeho odpůrce automaticky do krajně nevýhodného postavení nepřátel svobody. Je to podobné MMA zápasu, v němž jeden ze soupeřů nastoupí v tvrdém pancíři, který mu zajistí ochranu i proti těm nejprudším úderům protivníka, a přítomný rozhodčí mu přitom ještě angažovaně sekunduje. Leč pojem „svobody“ se rozhodně nevyznačuje takovou jednoznačností, s jakou je v diskuzích o potratech lehkovážně užíván. Jeho obsah bývá zkratkovitě ztotožňován s mocí a nárokem rozhodovat o svém vlastním životě. Počaté dítě se ocitá v té nejužší zóně života těhotné ženy (v jejím těle), a proto je vydáno napospas její svobodné volbě. Právo ženy zabít či nechat zabít člověka je vymezeno tím, že počaté dítě je doslova „její věcí“.³ Jakmile hranici jejího těla opustí porodem, toto právo pozbývá platnosti, a jeho případné porušení je kvalifikováno jako trestný čin vraždy.

4. Podivná logika svobodné volby

Není pochyb o tom, že žena má svobodu své dítě zabít anebo ho svým rozhodnutím na smrt vydat. Má možnost to učinit, stejně jako každý člověk, kterému nic nebrání, aby vzal nůž a vrazil ho do srdce svého souseda. Takový skutek je fyzicky proveditelný a lze si ho zvolit. Pokud tak učiníme, provedeme svobodnou volbu. Otázka samozřejmě je, zda se jedná o volbu dovolenou a zda jsme se jí nedopustili něčeho špatného. Když takto propíchnu svého souseda, který vstoupí do mého domu bez agresivních úmyslů, těžko se budu před soudem hájit odvolávkou na mé právo svobodné volby. Ačkoliv mi ho soudce nebude upírat, upozorní mě, že v tomto případě bylo mé právo omezeno právem na život, které měl zavražděný soused. Trestu odnětí svobody se nevyhnu. Odvedou mě do cely a já si budu lámat hlavu tím, proč je mé právo volby omezeno právem na život druhého člověka. Stejně tak uvažují a takto se neobviňují ti, kdo zabíjejí nenarozené děti, které jsou nesrovnatelně nevinnější než můj nepříjemný soused.

Není toto přirovnání přehnané? Má-li počaté dítě právo na život, pak jsou oba případy srovnatelné a jeho zabití představuje stejně odsouzeníhodnou vraždu. Aby se zastánci potratů tomuto důsledku vyhnuli, nezbývá jim než argumentovat v neprospěch práva na život plodu v těle matky. Logika, s níž se mu upírá nárok na život, však nijak neobjasňuje, proč by ho měla požívat těhotná matka. Prostý výskyt přání, preferencí a touhy pokračovat v životě na straně ženy není dostatečným ospravedlněním jejího nepodmíněného práva na život. Stejně jako jejich nevyskytování se u dítěte v lůně ženy není dostatečným zdůvodněním legitimacy jeho zabití ještě před narozením. Kdo se s uvedenou logikou spokojí, musí připustit závažné konsekvence. V souladu s ní je totiž možné zabít člověka, který se nachází v bezvědomí nebo ve stavu hlubokého spánku. Ani on nemá žádná přání, preference či touhu pokračovat ve své existenci. Podle uvedené logiky bych se mohl beztrestně zbavit každého, jehož existence mě obtěžuje anebo z jehož smrti bych mohl mít nějaký prospěch, neboť by

³ Říci, že potrat je zabitím člověka, není podsouváním něčeho, s čímž by obhájci potratů nesouhlasili: „Zastánci potratů nemají problém přijmout skutečnost, že lidský plod je individuální lidská bytost. Říkají však, že samotná skutečnost, že někdo je člověkem, neznamená, že má nějaká práva. Každý z nás je člověk v biologickém slova smyslu – jsme organismy lidského druhu – to ale není morálně relevantní fakt. Mnohem důležitější jsou jiné věci: že si můžeme něco přát, že můžeme plánovat budoucnost, že si uvědomujeme sami sebe jako bytosti rozprostřené v čase, a můžeme tudíž toužit po tom, aby náš život pokračoval. Ve zkratce: naše nervová soustava je natolik rozvinutá, že jsme schopni vyšších kognitivních funkcí – jsme nejen lidské organismy, ale rovněž lidské osoby. A to je z morálního hlediska důležité, protože pouze osoby získávají určitá práva, včetně práva na život. Lidská embrya a plody samozřejmě osoby v tomto smyslu nejsou, nemají žádná přání, preference, tužby, nemohou si přát pokračovat ve své existenci v lůně matky; proto jim nijak neukřivdíme, když je usmrtíme (mohou-li plody již cítit bolest, mělo by jejich usmrcení být bezbolestné)“ (David ČERNÝ, *loc.cit.*).

se mi konečně podařilo prosadit vlastní preference, touhy a očekávání. Jedná se o logiku, která příliš logická není. Právě proto nechrání ani ty, kdo její pomocí obhajují své názory. Nastíněná konsekvence totiž dopadá i na její obhájce – v jejím jménu připouštějí zabíjení nenarozených dětí, ale v jejím jménu mohou být zabiti i oni, pokud z nějakého důvodu (spánek, bezvědomí) ztratí výsady, které údajně zakládají právo na život. Pro racionálně uvažujícího člověka je to signál, že argumentace ve prospěch potratu musí spočívat na solidnějších důvodech.

5. Postmoderní revize myšlení

Tím jsme se dostali před tentýž problém, jehož jsme se dotkli o něco výše. Kde po nich máme pátrat? Lze mít vůbec nějakou naději, že jsou odhalitelné? Snad je možné se shodnout na tom, že racionální důvody jsou přijatelnější než důvody iracionální. Co jsou ale vlastně racionální důvody? Stojíme před zásadním problémem interpretace lidské racionality. Kde leží poslední kritérium rozlišení racionálního od iracionálního? Co když jsme zde z povahy věci odsouzeni k nezdaru a k neukončitelnému bloudění? Jak zní „správná“ odpověď formulovaná v kontextu soudobého myšlení?

Postmoderní kritika chce dekonstruovat nejen stará mravní přesvědčení, ale i nároky tradičně kladené na vědecké poznání. Vědecké závěry vadí postmodernistům proto, že se vyznačují objektivitou, obecností, nutností a jistotou. Lidské svobodě jsou jimi nastaveny neprostupné hranice. Jsou oblasti, kde obhajoba svobody nebudí žádné velké emoce. Mnoho moderních západních lidí už nemá problém s tvrzením, že si každý může zvolit své pohlaví, a že všechny životní styly jsou v zásadě stejně hodnotné. Vychází přitom z principu skepse, který nedovoluje upřednostnění jednoho názoru a existenčního rozvrhu na úkor názorů a rozvrhů odlišných. Kdyby ale někdo trval na právu svobodného názoru třeba v matematice a bojoval by za platnost alternativního řešení, podle něhož například $2+2 = -961$, příliš pochopení by zřejmě nesklidil. Mělo by to totiž řadu nežádoucích důsledků. Třeba ten, že matematicko-fyzikální fakultu by mohl úspěšně vystudovat úplně každý, protože jakýkoliv výsledek řešení matematických úloh by musel být uznán za správný. Takový přístup by nakonec vedl k tomu, že by se po čase začaly hroutit stavby či padat letadla, neboť špatný kalkul v technologických postupech by se nemohl neprojevit nějakým defektem. A jelikož by to ohrožovalo lidské životy, bylo by správné svobodu volby na matematickém poli nekompromisně omezit.

Postmoderně laděný intelektuál proto nemá exaktní obory příliš v lásce. Jeho svobodě je v nich totiž kladeno příliš mnoho překážek. Již v antice se vyskytovali podobní lidé, o čemž svědčí pasáž Aristotelovy *Metafyziky*, v níž se dočítáme, že některým se přesné a důkladné myšlenkové postupy protíví kvůli jejich „puntičkářství“.⁴ Od 60. let minulého století se z takového postoje stalo programové stanovisko postmodernistů. Podle nich jsou tradiční nároky vědy pozůstatkem neosvícené mentality, která si ještě nebyla vědoma své nahodilosti a dějinnosti. Proto prý nic nelze dokazovat s absolutní jistotou, a vždy je nutné nechat volný prostor opozičním alternativám. Kdyby to nebylo tragické, bylo by možné se usmívat nad zápalem postmoderních skeptických relativistů, s nimiž se vrhají do boje za různá práva různých skupin lidí, mezi něž patří i „právo“ žen na potrat. Je zvláštní, že je konzervativní opozice odpíračů tohoto „práva“ rozpaluje doběla, a najednou zapomínají, jak nehezké je trvat s jistotou na nějakém názoru a deklasovat ty, kdo svým nesouhlasem přispívají k nádherné názorové pluralitě postmoderní společnosti.

⁴ Srov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, 995 a 5–12.

6. Kam věda nedosáhne

Řada vědců se však ještě nenechala strhnout proudem prolamujícím všechny doposud platné hranice. Věda má svá přísná pravidla, a pokud hledáme kritérium rozlišení racionálních a iracionálních přístupů, měli bychom po nich zapátrat právě v oblasti vědeckého poznání. Kdo jiný, než vědec by nám měl říct, co je vědecké a kde se území vědy již opouští?

Když už jsme jednou zmínili antiku, zamysleme se nad dalším poučením, které nám zanechala. Například Platón i Aristoteles byli přesvědčeni, že žádná exaktní, partikulární věda není kompetentní ke stanovení kritéria, v jehož světle bychom byli schopni posoudit, co je vědecké a co nevědecké. Kdo z vědců by to měl učinit? Matematik? Chemik? Biolog? Psycholog?... Problém je v tom, že nejen matematika je věda. Je jí kupříkladu i zmíněná chemie. Obě disciplíny jsou vědami. Jak by tedy matematik mohl zkoumat, co je vědecké a co nikoliv, když své kompetence může uplatnit jen v rámci vědy matematické, a tedy jen v rámci velmi specifického a omezeného výrazu vědy? Problém vědy je ale mnohem širší, o čemž svědčí to, že se vyskytuje i za hranicemi matematiky, kam již odborná způsobilost matematika nedosahuje.

Vědecký poznatek se oproti poznatku nevědeckému vyznačuje kvalitou jistoty, díky níž se ví, že opak vyvozeného řešení nemůže platit. A právě zde narážíme na hlavní kámen úrazu. Nejvíce epistemicky zajištěná řešení jsou ta, která jsou dokázána sporem, což znamená, že se ukáže rozpornost alternativních řešení. Princip sporu říká, že **A** není **non A** zároveň a ve stejném ohledu. I když se v matematice důkazy sporem používají, nelze v ní formulovat důkaz samotného principu sporu. Princip sporu by mohla dokázat pouze taková věda, která je schopna myšlenkově obsáhnout **A + non A**, tedy **celek skutečnosti**. **Non A** je totiž úplně vše kromě **A**. Žádná partikulární, speciální, předmětně a metodicky limitovaná věda to z definice učinit nemůže. Závěry takové vědy jsou vždy pouze hypotetické a s ohledem na nové poznatky stále revidovatelné. Dokazuje totiž pomocí principů (axiomů), jejichž platnost pouze předpokládá.

7. Je potrat vraždou?

Proto je třeba s naléhavostí položit následnou otázku: jak racionálně vyloučit, že potrat není vražda? Jak s jistotou nahlédnout, že přitom nedochází k zabití bytosti, která má právo na život? Žádná z partikulárních věd, jejichž autoritou se zastánci potratů mnohdy zaštiťují, toho není schopna. A nejenže toho není schopna, ale zcela se mívá i s dalšími problémy, které jsou při diskuzích o potratech ve hře. Jaká věda dokáže přináležitost práv člověku? Matematika? Chemie? Biologie? Sociologie? Vždyť se musí jednat o práva, která náleží člověku, nakolik je člověkem. Ani když člověka zredukujeme na jeho organismus, není zřejmé, jak by mohla biologie zajistit nějaká jeho práva. Když spolu s Comtem povýšíme sociologii na vrcholnou a zastřešující vědu, není patrné, jakými kouzly by mohla dospět ke stanovení práv člověka. Poznat člověka v tom, co ho činí člověkem, předpokládá i reflexi nad jeho myšlením, a ta se vymyká kompetenci matematiky, biologie, sociologie a jakékoliv jiné partikulární vědy. Marně bychom pátrali po nějaké specializované disciplíně, která by nás dokázala s jistotou přesvědčit, že potratem nedochází ke krácení práv člověka, jehož smrt svobodně působíme.

Pak se ale obhajoba potratu a práva na něj s odvolávkami na vědu, svobodu a cokoliv dalšího podobá dělostřelecké palbě za kopec, kde se možná nacházejí nevinné lidské bytosti, a obsluhovatelé palebné techniky si iluzorně namlouvají, že svým počínáním žádné vážné škody nepáchají. Přitom by stačilo podniknout trochu více námahy a za kopec se skutečně podívat pomocí adekvátní optiky – oboru, který je nejen schopen dokazovat sporem, ale dokazovat i samotnou platnost principu sporu.

Takovým oborem je filosofie, která reflektuje celek skutečnosti, a tedy i celek lidského života. Jen jí přísluší zodpovězení základní otázky, zda a proč člověku nějaká práva náleží, neboť do svého kognitivního horizontu dokáže zahrnout celek lidského života. Tento nárok filosofie se dnes jeví jako nepřijatelný, a proto nelze počítat s tím, že by byl přijat. Tím pádem i nadále setrváváme ve stavu, kdy se obhajoba potratu a práva na něj bude považovat za výraz a poznávací znamení pravého humanismu pečujícího o svobodu člověka. Nejistotu, zda potrat není vraždou, ale žádný racionálně uvažující člověk nemůže ze svého vědomí a svědomí zaplašit. Je zarážející, s jakou samozřejmostí se bojovníci za právo na potrat pasují do role ušlechtilých humanistů. Jak to jde dohromady s nevyloučenou možností, že vedou zápas za vraždění nevinných, nám bohužel nesdělují. Proto je na ně třeba pohlížet jako na nebezpečné ideology. Oponenti potratů, byť často svá přesvědčení také nejsou schopni uspokojivě racionálně osvětlit, mají na svém kontě jedno velké plus. Nijak neriskují, že by schvalovali vraždy nevinných. Odmítnutí potratů s tím, že by se mohlo jednat o vraždu, je zamítnutím rizika, že potratem se vraždí lidské bytosti. A i kdyby se podařilo s jistotou vyloučit, že potrat není vraždou, nebylo by patrné, proč by dospělí obecně, a ženy zvláště, měli mít nějaká práva umožňující násilné ukončení života, o němž stále tak málo víme. Jejich fundament dnes prostě není k mání. Jediným jejich zdrojem je politická moc – a to je princip, který leží v základech všech totalit.